

ТЕМА 2

ОСНОВИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Кузьменко Олександр Васильович,
доцент кафедри права
Національного технічного
університету «Харківський
політехнічний інститут»,
кандидат педагогічних наук, дійсний
член Асоціації правників України

Тел. 050 589 78 62

E-mail a02021957@gmail.com

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Конституційне право – провідна галузь системи права України.
2. Конституція України – основне джерело конституційного права.
3. Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні.
4. Органи державної влади та місцевого самоврядування в Україні.
5. Громадянство України.
6. Конституційне регулювання виборчої системи та референдумів в Україні.

Рекомендований підручник з теми лекції: Конституційне право України / за заг. ред. Т. М. Слінько. - Харків: Право, 2020. 592 с.

1. ПОНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

провідна галузь системи права України, яка є сукупністю правових норм, що закріплюють основи державного та суспільного ладу, статус людини і громадянина, територіальний устрій України, форми безпосередньої демократії, систему органів державної влади і місцевого самоврядування

2. ПОНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Основа вітчизняної системи права, нормативно-правовий акт, який закріплює засади устрою суспільства і держави, визначає основи правового статусу людини і громадянина, системи органів державної влади та місцевого самоврядування, територіальний устрій України

ЮРИДИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

- є Основним Законом України, має найвищу юридичну силу
- містить найважливіші норми права
- регулює найважливіші суспільні відносини, що виникають у всіх сферах державного і суспільного життя
- має установчий характер
- має підвищену стабільність
- є законом прямої дії
- є кодифікованою (писаною)
- є жорсткою
- є народною, унітарною, республіканською, демократичною
- є своєрідним "паспортом" України
- має пріоритет щодо міжнародних договорів України, є своєрідним "фільтром" для норм міжнародного права
- є в певних своїх положеннях програмною

ЗМІСТ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

- Розділ I. Загальні засади
- Розділ II. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина
- Розділ III. Вибори. Референдум
- Розділ IV. Верховна Рада України
- Розділ V. Президент України
- Розділ VI. Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади
- Розділ VIII. Правосуддя
- Розділ IX. Територіальний устрій України
- Розділ X. Автономна Республіка Крим
- Розділ XI. Місцеве самоврядування
- Розділ XII. Конституційний Суд України
- Розділ XIII. Внесення змін до Конституції України
- Розділ XIV. Прикінцеві положення
- Розділ XV. Перехідні положення

3. ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ

юридично закріплене становище
особи в державі та суспільстві

СТРУКТУРА ПРАВОВОГО СТАТУСУ

- права та обов'язки
(основний елемент)
- громадянство
- правосуб'єктність

ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ

- невідчужуваність основоположних прав і свобод
- єдність прав і обов'язків
- рівність громадян перед законом і судом
- пріоритет норм міжнародного права перед внутрішнім законодавством

ВИДИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ

- загальний
- спеціальний
- індивідуальний
- галузевий

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВ ЛЮДИНИ

- Статут Організації Об'єднаних Націй (ООН, 1945 р.)
- Загальна декларація прав людини (ООН, 1948 р.)
- Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (Рада Європи, 1950 р.)
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (ООН, 1966 р.)
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (ООН, 1966 р.)
- Конвенція про права дитини (ООН, 1989 р.)

ВИДИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

- громадянські (особисті) права і свободи
- політичні права і свободи
- економічні права і свободи
- соціальні права і свободи
- культурні права і свободи

ГРОМАДЯНСЬКІ ПРАВА І СВОБОДИ

- право на життя
- право на повагу до честі і гідності
- право на свободу і особисту недоторканність
- право на невтручання в особисте і сімейне життя
- право на недоторканність житла
- право на таємницю листування
- право на свободу слова
- право на свободу світогляду і віросповідання
- право на свободу пересування і вибір місця проживання

ПОЛІТИЧНІ ПРАВА І СВОБОДИ

- право на участь в управлінні державними справами
(вибори і референдум)
- право на свободу об'єднання
(політичні партії і громадські організації, громадські спілки)
- право на звернення
(скарги, пропозиції, електронні петиції)
- право на мирні збори, мітинги, походи і демонстрації

ЕКОНОМІЧНІ ПРАВА І СВОБОДИ

- право приватної власності й на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності
- право на підприємницьку діяльність
- право користуватися об'єктами публічної власності

СОЦІАЛЬНІ ПРАВА І СВОБОДИ

- право на працю
- право на відпочинок
- право на страйк
- право на достатній життєвий рівень
- право на безпечні умови праці
- право на соціальний захист і соціальне забезпечення
- право на житло
- право на охорону здоров'я і медичну допомогу
- право на екологічну безпеку

КУЛЬТУРНІ ПРАВА І СВОБОДИ

- право на освіту
- право на свободу творчості
- право на участь в культурному житті
- право користуватися культурною спадщиною
- право на захист інтелектуальної власності

КОНФЛІКТ ПРАВ

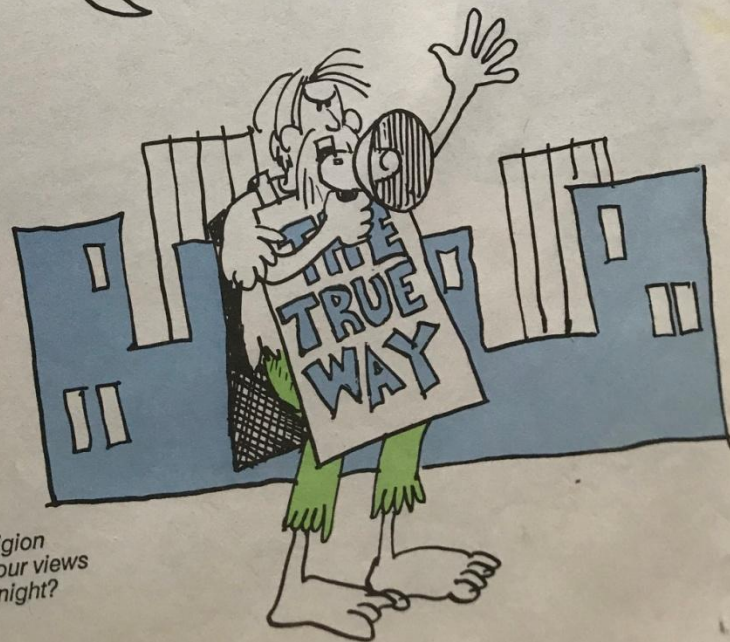
У житті інколи виникають ситуації, коли права однієї людини починають суперечити правам іншої людини. Для позначення таких ситуацій правники використовують поняття “конфлікт прав”.

Подивимось на два малюнки, що наводяться нижче.
Між якими правами має місце конфлікт?

Should the government be allowed to require that you be vaccinated before you go to school?

Does freedom of religion allow you to shout your views in the middle of the night?

4. ПОНЯТЯ ДЕРЖАВНОГО ОРГАНУ

структурно і організаційно відокремлена частина державного механізму, наділена законодавством владними повноваженнями, правовими та матеріально-фінансовими ресурсами для реалізації функцій держави

ОЗНАКИ ДЕРЖАВНОГО ОРГАНУ

- має владні повноваження
- є частиною державного механізму
- утворюється державою і діє від її імені
- видає правові акти, за допомогою яких виражає свою волю
- має чітку компетенцію
- має внутрішню структуру
- є юридичною особою, тобто організацією

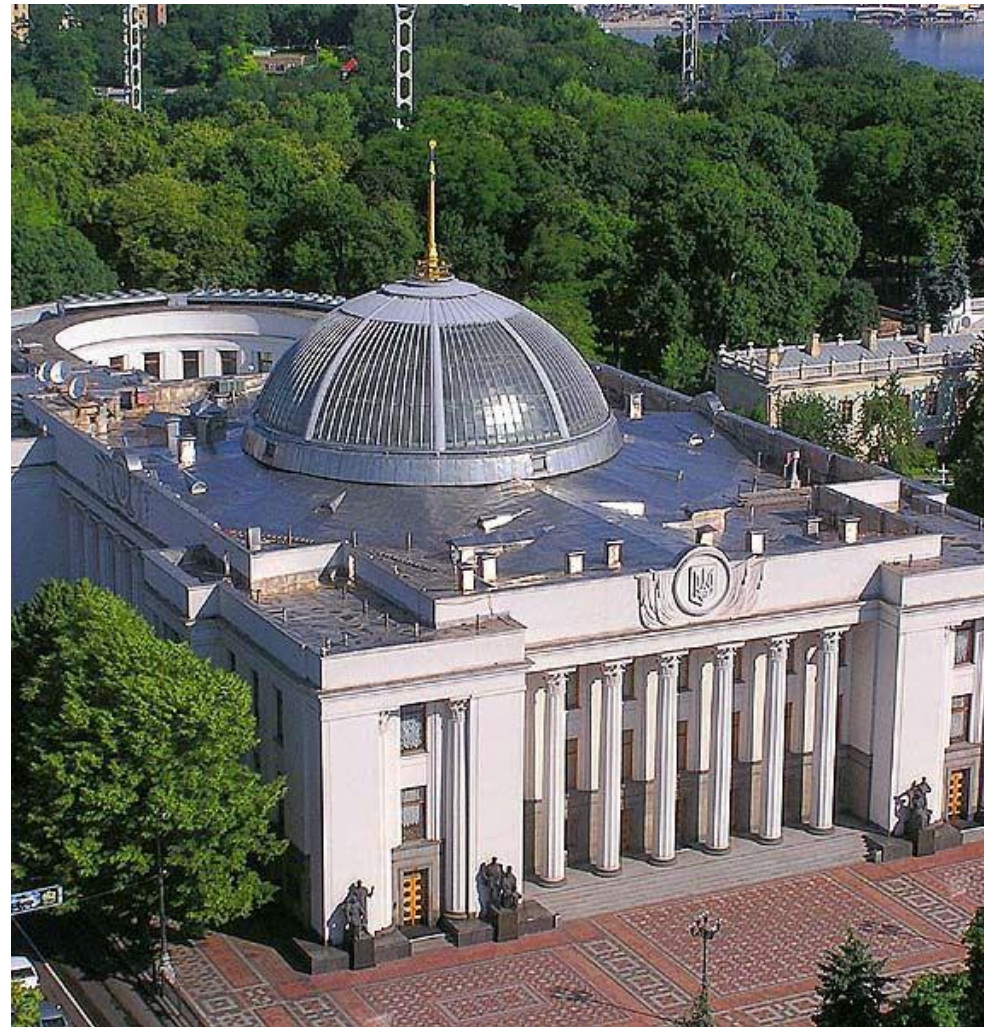
ВИДИ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ

- колективні та одноособові
- колегіальні та єдиноначальні
- первинного та вторинного представництва
- загальної та спеціальної компетенції
- органи законодавчої, виконавчої, судової влади та контрольно-наглядові органи
- вищі, центральні, місцеві

ПОНЯТТЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ ВЛАДИ

Гілка державної влади, яка має виключні повноваження на ухвалення законів. Органом законодавчої влади в сучасних державах є парламент, який називається по-різному.

На світлині: будівля Верховної Ради України, яка є єдиним органом законодавчої влади в нашій державі

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

(структура)

- Голова ВРУ, Перший заступник Голови ВРУ, заступник Голови ВРУ
- Погоджувальна рада
- комітети
- фракції
- тимчасові слідчі комісії
- Уповноважений ВРУ з прав людини (омбудсмен)
- Апарат ВРУ

ПОНЯТТЯ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Гілка державної влади, яка забезпечує виконання законів, проводить внутрішню та зовнішню політику держави

На світлині: будівля Кабінету Міністрів України (Уряду України), який є вищим органом виконавчої влади в нашій державі, м. Київ

ВИКОНАВЧА ВЛАДА В УКРАЇНІ

- Кабінет Міністрів України (Уряд України)
(вищий орган виконавчої влади)
- міністерства та відомства
(центральні органи виконавчої влади)
- місцеві державні адміністрації та територіальні органи центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу місцевих державних адміністрацій
(місцеві органи виконавчої влади)

ПОНЯТТЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Гілка державної влади, яка має виключні повноваження на здійснення правосуддя. Основною її функцією є розв'язання юридичних спорів у формі справедливого судового розгляду з метою поновлення порушених прав і покарання винних. Крім того, судова влада здійснює функцію контролю за виконанням судових рішень

На малюнку: антична богиня правосуддя Феміда (Юстиція)

слайд 24

СУДОВА ВЛАДА В УКРАЇНІ

Верховний Суд
(найвищий суд
у системі судів
загальної юрисдикції)
апеляційні суди
(загальні, господарські, адміністративні)
місцеві окружні суди
(загальні, господарські, адміністративні)

Конституційний Суд України

Вищий суд з питань інтелектуальної власності
(спеціалізований суд)

Вищий антикорупційний суд
(спеціалізований суд)

ВЕРХОВНИЙ СУД

Складається з:

- Великої Палати
- Касаційного цивільного суду
- Касаційного кримінального суду
- Касаційного адміністративного суду
- Касаційного господарського суду

На світлині: будівля
Верховного Суду, м. Київ

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

Складається з:

- Великої палати
- двох сенатів
- шістьох колегій.

До складу Конституційного Суду України входять 18 суддів. Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по 6 суддів Конституційного Суду України

На малюнку: будівля Конституційного Суду України, м. Київ

слайд 27

ПОВНОВАЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

- 1) Вирішення питань про відповідність Конституції України, зокрема, законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України.
- 2) Офіційне тлумачення Конституції України.
- 3) Надання висновків про відповідність Конституції України міжнародних договорів України.
- 4) Надання висновків про відповідність Конституції України питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою.
- 5) Надання висновків про додержання конституційної процедури розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту.
- 6) Вирішення питання про відповідність Конституції України закону України за конституційною скаргою особи.

ПОНЯТТЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

право територіальної громади – жителів села, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України

Примітка. Розвинуте місцеве самоврядування є показником високого рівня демократії в країні

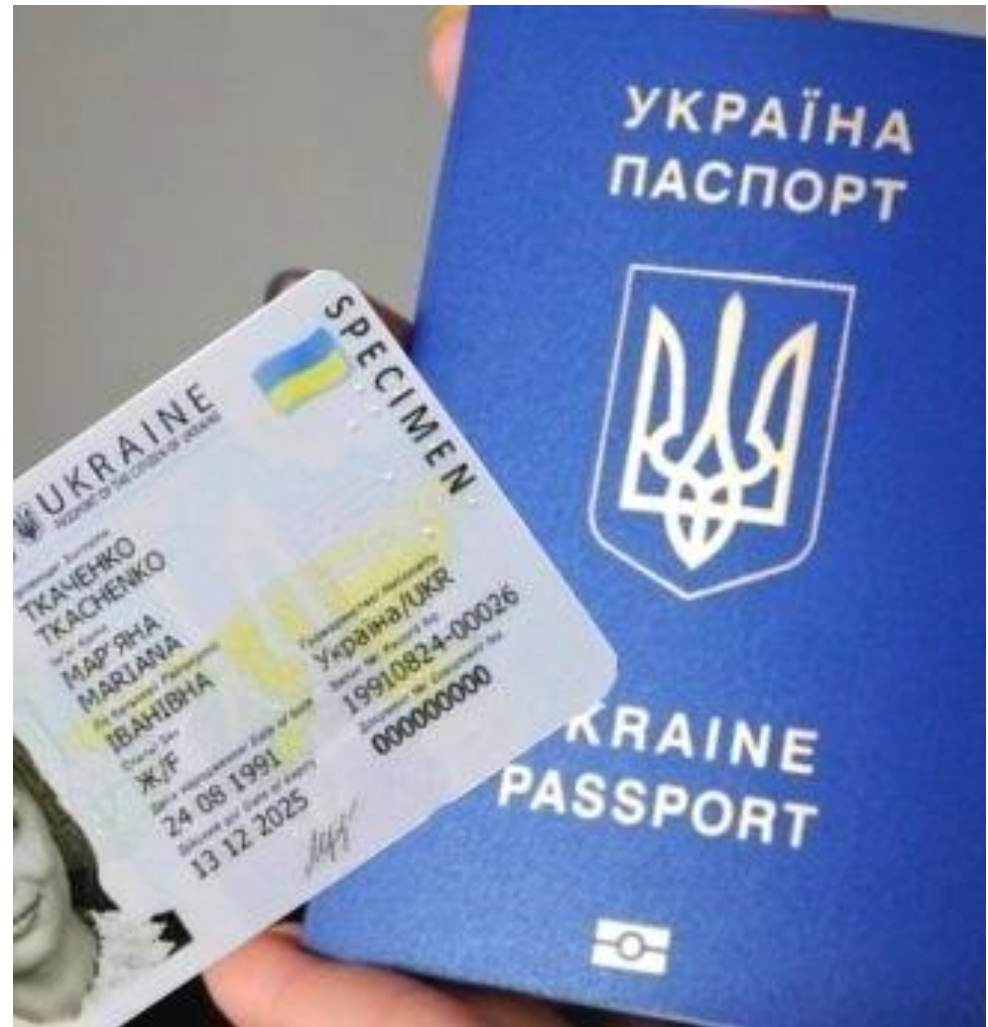
СИСТЕМА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

- територіальна громада
(основний суб'єкт місцевого самоврядування)
- сільські, селищні, міські ради
- сільській, селищний, міській голови
- виконавчі комітети сільських, селищних, міських рад
- обласні і районні ради
- старости
- районні в місті ради
- органи самоорганізації населення

5. ПОНЯТТЯ ГРОМАДЯНСТВА УКРАЇНИ

правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, який знаходить свій вияв в їх взаємних правах і обов'язках.

Увага! Не слід ототожнювати поняття "громадянство", яке відбиває **правовий** зв'язок людини і держави, і "національність", що віддзеркалює зв'язок людини з **культурою** певного народу (етносу), насамперед з його мовою

ОЗНАКИ ГРОМАДЯНСТВА

- має стійкий характер
(як правило, людина є громадянином все своє життя)
- підтверджується документом
(наприклад, паспортом)
- регламентується законом
(а не підзаконним актом)
- неможливе одностороннє припинення відносин громадянства
(потрібні бажання людини і відповідний указ Президента України)
- передбачає взаємні права і обов'язки фізичної особи та держави
(наприклад, громадянин зобов'язаний сплачувати податки, а держава має право цього вимагати;
держава зобов'язана забезпечити громадянину безпеку, а той має право вимагати цього)

ПРИНЦИПИ ГРОМАДЯНСТВА УКРАЇНИ

- єдине громадянство
- запобігання виникненню випадків безгромадянства
- неможливість позбавлення громадянина України громадянства
- визнання права громадянина України на зміну громадянства
- неможливість автоматичного набуття громадянства України внаслідок укладення шлюбу з громадянином (громадянкою) України
- рівність перед законом громадян України незалежно від підстав, порядку і моменту набуття ними громадянства України
- збереження громадянства України незалежно від місця проживання громадянина України

ПІДСТАВИ НАБУТТЯ ГРОМАДЯНСТВА УКРАЇНИ (ОСНОВНІ)

- філіація
(набуття громадянства України за народженням - головна підстава)
- натуралізація
(прийняття до громадянства України за бажанням іноземця або особи без громадянства)
- за територіальним походженням
(наприклад, прадід народився на території, яка наразі є територією України)
- поновлення у громадянстві
(репатріація)
- усиновлення
(наприклад, громадянин України усиновив дитину-іноземця)

УМОВИ ПРИЙНЯТТЯ ДО ГРОМАДЯНСТВА УКРАЇНИ ІНОЗЕМЦІВ

- визнання і дотримання Конституції України та законів України;
- подання: особою без громадянства – декларації про відсутність іноземного громадянства;
іноземцем - зобов'язання припинити іноземне громадянство;
- безперервне проживання на законних підставах на території України протягом останніх 5 років;
- отримання дозволу на імміграцію;
- володіння державною мовою або її розуміння в обсязі, достатньому для спілкування;
- наявність законних джерел існування.

НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ ДО ГРОМАДЯНСТВА УКРАЇНИ ОСОБИ, ЯКІ

- вчинили злочин проти людства або геноцид
- засуджені в Україні до позбавлення волі за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину (до погашення чи зняття судимості)
- особи, які вчинили на території іншої держави діяння, яке визнано законодавством України тяжким або особливо тяжким злочином

ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ ГРОМАДЯНСТВА УКРАЇНИ

- вихід з громадянства України (здійснюється за клопотанням громадянина України, який постійно проживає за кордоном)
- втрата громадянства України (здійснюється за ініціативою держави)
- підстави, передбачені міжнародними договорами України

Примітка. Вихід дітей віком від 14 до 18 років з громадянства України відбувається лише за їхньою згодою

ПІСТАВИ ВТРАТИ ГРОМАДЯНСТВА УКРАЇНИ

- добровільне набуття повнолітнім громадянином України громадянства іншої держави
- набуття громадянства України внаслідок обману, свідомого подання неправдивих відомостей або фальшивих документів
- добровільний вступ на військову службу іншої держави

Примітка. Не слід ототожнювати поняття “втрата громадянства” і “позбавлення громадянства”. Громадянина України не можна позбавити громадянства, проте втратити його він може

ДЕРЖАВНІ ОРГАНИ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У ВИРІШЕННІ ПИТАНЬ ГРОМАДЯНСТВА

- Президент України
(приймає рішення і видає укази про прийняття до громадянства України та про припинення громадянства України)
- Комісія при Президентові України з питань громадянства
- Державна міграційна служба України
- Міністерство закордонних справ України, дипломатичні представництва і консульські установи України

6. ФОРМИ ДЕМОКРАТІЇ

- безпосередня, тобто пряма
(вибори, референдум)
- представницька
(діяльність представників народу – президента як глави держави, депутатів, міністрів, губернаторів, мерів)

ПОНЯТТЯ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ

регламентований законом спосіб обрання кандидатів на виборні посади

ВИДИ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ

- мажоритарна
(відносної та абсолютної більшості)
- пропорційна
(з "закритими" та "відкритими" списками)
- змішана
(поєднує особливості мажоритарної та пропорційної систем)

ВИДИ ВИБОРІВ В УКРАЇНІ

- вибори Президента України
- вибори народних депутатів України
- місцеві вибори

ВИБОРЧЕ ЗАКОНОДАВСТВО

- Конституція України
- Виборчий кодекс України
- Закон України “Про Центральну виборчу комісію”

ВИБОРЧІ СИСТЕМИ, ЯКІ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ В УКРАЇНІ (приклади)

- мажоритарна система абсолютної більшості
(вибори Президента України, вибори міського голови у містах, де кількість виборців перевищує 90 тисяч)
- мажоритарна система відносної більшості
(вибори міського голови у містах, де кількість виборців не перевищує 90 тисяч, вибори сільського і селищного голів)
- пропорційна система з "відкритими" списками
(вибори до Верховної Ради України, до областних рад та міських рад у містах, де кількість виборців перевищує 90 тисяч)

Примітка. Змішана система і пропорційна система з "закритими" списками наразі в Україні не застосовуються

ПОРІВНЯННЯ АКТИВНОГО І ПАСИВНОГО ВИБОРЧОГО ПРАВА (вимоги)

Активне виборче право

- Громадянство України
- Досягнення повноліття
(18 років)
- Не можна бути визнаним судом
недієздатним
(внаслідок хронічного, стійкого
психічного розладу, який
позбавляє людину можливості
усвідомлювати значення своїх
дій та (або) керувати ними)

Пасивне виборче право

- Громадянство України
- Досягнення в певних випадках
більш старшого, ніж 18 років,
віку
- Не можна бути визнаним судом
недієздатним
- Не можна мати судимість, яка
не погашена або не знята
- Треба певний строк перед
виборами постійно проживати
в Україні
- Необхідно знати державну
мову

ПРИНЦИПИ ВИБОРЧОГО ПРАВА

- загальне виборче право
- пряме виборче право
- рівне виборче право
- таємне голосування
- особисте голосування
- вільні вибори
- добровільність участі у виборах

ПОНЯТТЯ РЕФЕРЕНДУМУ

спосіб прийняття громадянами України (виборцями) шляхом голосування законів та інших важливих рішень державного і місцевого значення.

ВИДИ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО РЕФЕРЕНДУМУ

(за суб'єктом, що його ініціює)

- референдум, який ініціюється Президентом України
- референдум, який ініціюється Верховною Радою України
- референдум, який ініціюється Українським народом (громадянами України всіх національностей)